

OSMANLI TARİHİ HAKKINDA MÜHİM BİR KAYNAK

Dr. HALİL İNALCIK

Tarih Asistanı

Osmanlı tarihinin kaynakları arasında şer'îye sicil defterlerinin birinci derecede önemli bir yer tuttuğuna şüphe yoktur. Merkezle yapılan bellibaşlı yazışmaların, halk dileklerinin, fermanların, kanunnamelerin ve şer'î hüccetlerin geçirildiği bu sicil defterleri incelenmeden, imparatorluğun idarî ve içtimâî tarihini hakkiyle meydana çıkarmak imkânsızdır, denilebilir. Hele muayyen bir mıntakaya ait birbirinin devamı olan bütün sicil defterleri ele geçirildiği takdirde, o mıntakanın tarihî hayatını hiç bir kaynak bize bunlardan daha etraflı, daha mev-suk bir şekilde canlandıramaz. Memleketimizde zaman zaman çıktığını gördüğümüz şehir tarihleri, mahallî hayata dair makaleler umumiyetle bu esas kaynakları kullanmadıklarından veya kullanmasını bilmediklerinden, bugün, maalesef iddialarından çok uzaktadırlar. Halbuki, bilhassa bir mıntakanın tarihî - iktisadî şahsiyetini, bütünlüğünü meydana çıkarmak vazifesini üzerine alan, bizi geçmişin bütün canlılıklarıyla yakından temasa getiren bu nevi tarihçilik, asıl büyük sentezler için en zengin malzemeyi verecektir. İşte bu bakımdan, Memleketimizde ekseriya adliye dairelerinde, eski medrese veya cami köşelerinde atılmış duran eski sicil defterlerinin büyük bir titizlikle toplanıp korunması millî tarihimiz için şüphesiz en büyük hizmetlerden biri olacaktır. Burada sevinçle haber verelim ki Maarif Vekilliği bu işin büyük ehemmiyetini anlamış ve faaliyete geçmiş bulunmaktadır. İmparatorluktan ayrılan ve bugün sınırlarımız dışında bulunan sahalara gelince, buralarda umûmiyetle bu gibi vesikaların ne olduğunu pek bilmiyoruz. Yalnız Bosna'da, daha bundan epi zaman önceleri, sicil defterlerinin dikkatle bir yere toplanıp saklandığı, hattâ bazı bilginlerin bunları ilmî bir şekilde neşre giriştikleri malûmdur. Meselâ Dr. C. Truhelka tarafından *Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini*'nin 30 uncu sayısında çıkan Yaiça (Jaica) kadısına ait sicil defteri, tarih vesikası olarak bu defterlerin ne kadar kıymetli birer hazine teşkil ettiğini ortaya koymuş ve müsteşrikler arasında büyük bir ilgi uyandırmıştır. Bir zamanlar imparatorluğun en önemli bölgelerini teşkil etmiş olan bu gibi dış ellerin tarihini yazmak, şüphesiz, asıl bu kıymetli hazineleri elleri altında tutan bilginlerin işi olacaktır. Bununla beraber, Bosna gibi bir müslüman çoğunluğunun yaşadığı yerlerde bu gibi vesikaların bu güne kadar saklanabilmiş olması nisbeten tabii olduğu halde, çekilen imparatorluğun bütün izlerine karşı ilk zamanlarda şiddetle hareket olunan diğer sahalarda bunlardan pek çoğunun kaybolduğuna şüphe yoktur (93 harbinde Bulgaristan şehirle-

rinde Türk mahalleleri ve hükümet konaklarının Bulgar halkı tarafından nasıl yakılıp yıkıldığı hakkında o zaman Rus ordusunda Bulgar davası için çalışan bir Fransız zabitanın hatıralarına bakınız: D. de Lonlay, En Bulgarie, 170 ve müt.). Biz aşağıda, imparatorluğun uzak sahalarına ait ve içindekilerle olduğu kadar bu bakımdan da hususi bir değer taşıyan böyle bir sicil defterini tanıtmak istiyoruz¹.

Bugün Ankara'da Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde bulunan defter (numarası Y/514) buraya, eski Türk Tarih Encümeni yazmaları arasında gelmiştir. Defter 285^{mm} × 175^{mm} ebadında sırtı meşin mukavva kaplı bir cilt teşkil etmektedir. Sicil kayıtları altıncı yaprağın ikinci sahifesinde kırmızı mürekkeple, "Eşirraya müteallik arzdır,, sözüyle başlamakta ve 74 üncü yaprağın birinci sahifesinde, "sarf-ı destmaye-i vüs' u kudret ve . . . ,", sözüyle bitmektedir.² Başta ve sonda kalan diğer sahifelerde, 1718 yılına kadar Osmanlı padişahlarının, şeyhülislâmların ve Bosna valilerinin sıra ile adlarını, saltanat veya hizmet senelerini gösteren cetvellerle beraber bazı şahsî notlar bulunmaktadır. Yazılar umumiyetle okunaklı bir şekilde ta'lik hattıyla yazılmıştır. Yaiça (يايچا) sipahilerinden Mehmet Ağa'nın durumunu İstanbul'a bildirmek üzere yazılan birinci yazı, 1104 rebiülevvel ortaları (1692 sonteşrin) tarihiyle tarihlenmiştir. 1718 Pasaförça muahedesi munasebetiyle Bosna ileri gelenleri tarafından İstanbul'a gönderildiği anlaşılan yarım kalmış son vesika tarihsizdir. Ondan bir önceki vesika ise, 22 Muharrem 1131 (4 ilkkânun 1718) tarihini taşımaktadır. Elimizdeki defterin kopya olmadığı, orijinal bir nüsha olduğu muhakkak sayılabilir. Çünkü yazı şekilleri, kadıların imzaları, herhangi bir kopyada atılması muhakkak olan tashihler, çizgiler, sahife kenarlarındaki ilâveler ancak bunu teyit etmektedir. Defterde 280 kadar vesika vardır. Bir fikir vermek için biz, bunları başlıca şu gruplara ayırdık:

I — *Saraybosna ve civarı halkının veya bütün eyaletin, kadılık vasıtasıyla merkeze bildirilmesini istedikleri dilekler* — Toplu bir halde veya şahsî olarak yapılan ve düşman istilâsı tehlikesi karşısında merkezden imdat istenmesi (meselâ S. 13 a, vesika 1), vergilerin hafifletilmesi (S. 6 a, v. 2), haksızlıkların cezalandırılması (S. 2 b, v. 2) gibi işlere taallük eden bu çeşit vesikalar defterde epi bir yekûn tutmaktadır. Bir fikir vermek üzere aşağıya, Bosna halkının sipahilerden şikâyetini gösteren bu çeşit önemli bir vesika koymaktayız³.

"Cümle ittifak ve iltimaslariyle şikâyeti müş'ir sipahîlerin ahvali Receb Beşe zade ile bu vechüzre ilâm ve arz ihsan olunmuştur,

¹ Tarih Vesikaları Dergisi'nin IX uncu sayısında, bu defterden neşredilen bazı vesikalar münasebetiyle orada da bazı izahat verilmiştir.

² Defterden öğrendiğimize göre merkezden gelen fermanların kaydedildiği sicil-i mahfuz adıyla ayrı bir defter daha vardır (Bak. Defter, 22 b, vesika 2).

³ Matbaamızda hususî harf bulunmadığından vesikaları neşir hususunda metodik bir transkripsiyon kullanamadık.

Der-i devlet-mekîne marûz-ı dâi-i kemîne budur ki medîne-i Saray ve bilcümle Eyalet-i Bosna'da vaki' kasabat ve kurâda çiftlik yerlerine mutasarrıf olan ulemâ ve sulehâ ve kudât ve müderrisin ve ümmet-i muhammedden cemm-i gafir ve cem'-i kesir meclis-i şer'-i hatire gelip şöyle takrîr-i kelâm ve ta'bir-i an-el-meram eylediler ki halâ eyalet-i mezbûrede çiftlik yerlerine mutasarrıf olanlar sipahîlere âşâr-ı şer'îyeyi vermeğe kail ve razîler iken sipah ve zuama aşar-ı şer'îyeye kanaat etmeyüp hilâf-ı şer'u kanûn gûnâgûn şeyler talebinde olup ümmet-i muhammedi ta'ciz ve valilere tagrim ve bilcümle vakt ü zamanıyla ta'şir etmeyüp kendimiz veyahud subaşılarımız gelmedikce mahsûle vaz'-ı yed etmiyesiz deyu tenbih ve ümmet-i Muhammedin mahsûlâtı kışa varınca tarlalarda kalıp hadden birûn cevr ü eziyyet edüp ümmet-i Muhammede küllî gadr ü hayf etmeleriyle husus-ı mezbûr der-i devlet-medara arz olunup men' ü def'i için taraf-ı Devlet-i Aliyyeden Bosna valisi ve kadısına hitaben ferman-ı cihan-muta' isdâr olunması matlûbumuzdur dediklerinde filvaki' husus-ı mezkûr minvâl-i muharrer üzere olduğu bid-defaât bu fakîrin dahi ilmi lâhik olmağın şer'an ve kanûnen vaktiyle ta'şir olunup ba'd el-yevm cevr ü eziyyet olunmamak üzere Bosna valisine ve Medîne-i Saray kadısına hitaben ferman-ı âlî sadaka ve ihsan buyrulmak temennasıyla olki vaki'-ül-haldir, alâ vukuihi der-i ma'delet-unvana i'lâm olundu. Bakî emr ü ferman der-i adlindir. —Hurrire fi evâhir-i şehri rebiyülâhire li-seneti sitte ve mie ve elf⁴

El-abd ed-dâi lid-Devlet ül-Aliyye Ali bin
Mehmed el-kâdî bi-medîne-i Saray-ı Bosna,,
(Defter, 10 a, V. 1)

II — *Harp vukuatına ve askerî işlere dair yazılar* — Yukarda söylediğimiz gibi defter 1692 den 1718 senesine kadar gelmektedir. Halbuki Bosna, 1699'a kadar süren uzun harp yıllarında ve 1714-1718 de Venedik ve Avusturya ile yapılan muharebelerde en mühim hareket sahalarından biri olduğundan defterde bu harplere dair ayrıca bir çok vesika vardır. Bu vesikalar, askerî harekâtı aydınlatmak, ordunun teşkilât ve durumunu göstermek bakımından fevkalade önemlidir ve vak'a-nüvislerde vesair kaynaklarda rastlanmıyan bir çok tafsilâtı ihtiva etmektedir⁵. Bu çeşit vesikalar, ekseriyetle yukarda I numarada temas ettiğimiz "mahzarlar,, şeklinde olduğu gibi muhtelif paşalar tarafından yazılan "arzların,, kopyaları veya merkezden bu işlere dair gönderilen emirlere müteallik yazılar halinde de görülmektedir. Bu çeşit vesikaların ehemmiyetini göstermek üzere aşağıya bunlardan iki örnek koyuyoruz:

I

"Bosna Valisi Mehmet Paşa arzı mucibince işbu arz iltimas olunup takrîr ve der-i Devlete irsal olunmuştur;

⁴ İkkânun 1694.

⁵ Bunun için Tarih Vesikaları Dergisi'ndeki yazımıza bakınız: Cilt II, sayı 9

Der-i devlet-mekîne marûz-ı dâî-i kemîne budur ki, *Paşa arzı bu mahaldendir*⁶, Bosna eyaletinde intiha-i serhad-i mansûrede vaki' Teşne (تشنه) kalesi nehr-i Sava yalısında vaki' (دسبودرودی) nam harbî kaleye karîb olmağla âdây-i dîn asker-i menhuslarıyla senede beşer altışar def'a kal'e-i mezbûre üzerine müstevli olmaktan halî olmayup ziyade süvari muhafazacıya eşedd ihtiyac olduğundan yine kal'e-i mezbûrenin kadîmî ocak erlerinden Ali kulları yüz yirmi nefer süvari ile kapudan (قپودان) olmak üzere kazâ-i mezbûre kadısı arz ve eimme ve hutebası ve sair âyânı mahzarlarıyla, *bu mahalle varınca*, Bosna Valisi olan Devletlû saadetlû Mehmet Paşa hazretlerine i'lâm etmeleriyle Paşa-i müşarünileyh hezretleri ber mucib-i defter⁷ yüz yirmi nefer süvari müceddeden tahrir olunup mezkûr Ali kulları yarar ve emekdar ve ol serhed-i mansûrede uğur-ı dîn-i mübînde her vechile hizmeti sebkat etmekle esamileri mahalline kaydolunmak ve yedlerine berevât-ı şerife sadaka ve ihsan eylediğine binaen husus-ı mezbûr minval-i meşrûh üzere idiği sıkât-ı müslimîn ihbarıyla mukarrer olmağın ber vech-i muharrer yedlerine berevat-ı şerife sadaka ve ihsan buyurulmak ricasına paye-i serir-i âlâya arz olundu. — Hurrîre fi evasıt-ı Receb sene 1106⁸.

El-abd ed-dâî el-fakîr Mustafa Esfirî
el-kadî bi-medîne-i Saray.,
(Defter, 12 a, v. 2)

II

“Faziletli İbrahim efendi ile Gabela (غبله) dan gelindikten sonra enva-i tekâlîf ile i'lâm-ı ahval-i memlekettir;

Der-i devlet-mekîne marûz-ı dâî-i kemîne budur ki belde-i Saray ulemâ ve sulehâsı ve meşâyih ve fukarası meclis-i şer'e gelüp şöyle takrîr-i kelâm ve ta'bir-i an-el-meram eylediler ki diyarımız serhad-i islâmiyeden olup muharebe ve mukatele esnâlarında cenk-ü harbe kadir olanlarımız kimi şehid ve bazı dahi geçen senede maraz-ı vebadan fevt ve bazı istilâ-i kaht u galâdan ve hücûmu galebe-i düşmandan perişan ve perakende olup bakî kalanlar on iki senedenberi müdafaa-i düşmanda hasb-el-vus' vel-iktidar bezl-i nufûs u emvâl edüp etraf ve cevanibde reaya kimi küffâra tebaiyyet ve kimi haydud olup yollarda tüccarın ve misafirîn ve bakiyye raiyyetin emvalin nehbü hasaretten halî olmamağla etraf kalmayup her şey ziyade ziyade kıymet ve bahada ve peyderpey envâ-ı tekâlîf-i şakka ile mutalebe ve muaheze olunmağile fakîr ül-hal ve bî-mecal olup eyâlet-i Bosna'da kırk sekiz kaza ma'mûr ve abadan iken küffarın istilâsından ve ziyade zulm ü taaddîden halâ

⁶ İtalik dizilen yerler satırların üzerine kırmızı ile yazılmıştır.

⁷ Üstte kırmızı ile «bu vechile ilâm etmeleriyle ber mucibi defter» yazılmıştır.

⁸ Şubat-mart 1695.

Bosna sancağı üç dört kaza kalıp ve onların dahî niceleri garet-kerde ve hasaret-zede-i düşman ve cevânib-i erbaaden karîb yerlere düşman gelüp pey-der-pey hücum ve esir ü nehb ü garetten halî olmayup tahassun edecek kalelerimiz ve bundan böyle bir vechile mukavemet ve müdafaaya dermanımız kalmayup halâ Hersek sansağında sedd-i sedîd olan Gabela (غبله) kalesi dest-i küffâra giriftar olduktan sonra kal'e-i mezbûrenin iki def'a muhasarasında⁹ enva'-i tekâlîf-i şakka ve zehair ve toplar altına lâyuhsâ öküz ve cebehane ve zehair nakli için (قور) beygirleri ve asker için dakîk-i has ve peksimet ve koç ve tekrar öküz ve bundan maada sekban ve nefir-i âm ve bu fukaranın lâyuad ve lâtahsa zaaf târî olup halimiz mükedder ve canib-i erbaadan düşman-ı bî-dînin can ve baş ve mülk ü evlâd u iyale hücum ve bu belâ-i uz-mâdan maada nice tekâlîf-i şakka üzerimize tahmil olunmagla ba'd-el-yevm halimize Devlet-i aliyye tarafından merhamet olunup mukadde-ma muafiyet fermanları ve yedimize ihsan olunup bu def'a kema fil-evvel tecdîd ve i'ta ve mükemmel zahîre ve muhafazacı ve cebehane ve hazîne vakt ü zamaniyla yetişmezse bakıyyet ül-beliyye kalan Hersek ve Bosna'da eytam ve eramil ve nisvan ve sıbyan ve ulemâ ve sulehâ ve ümmet-i Muhammedden olan reâyâ ve berâyâ bil-küllîye bilâ şek ve lâ şüphe küffâr-ı dûzah-karara payimal olmak emr-i meczum olmagın husus-ı mezbûru alâ vukûihi der-i devlet-medâra arz u i'lâm ediver dediklerinde filvaki' ahvâl minval-i muharrer üzere olup mukad-dema ihsan olunan muafiyet fermanları tecdîd ve vakt ü zamaniyle mükemmel zahîre ve muhafazacı ve cebehane ve hazîne yetişmezse bakıyye kalan bir üç fukara ve zuafa payimâl-i â'da olmak emr-i mukarrer olmagın olki vaki'-ül-haldir, alâ vukûihi paye-i serîr-i ma'delet-masîre arz u i'lâm olundu. Bakî ferman dergâh-ı merhamet-unvan-ı nisfet-pe-nahındır. —Hurrîre fî evahir-i cemaziyülûlâ, liseneti sitte ve mie ve elf¹⁰).

El-abd ed-daî lid-Devlet ül-Aliyye Mustafa
Esîrî el-kadî bi-medîne-i Saray,,
(Defter, 15 a, V. 2)

III — *Evkafa, ilmiye mensuplarına veya davalara dair merkeze gönderilen yazılar* — Kadıların esas itibariyle dinî-adlî sıfatlarıyla ilgili olan bu çeşit vesikalar, bilhassa evkaf, ilmiye sınıfı teşkilâtı, kadıların adlî vazifeleri gibi meseleler için önemlidir. Bu yazılardan bir çoğu da arazi ihtilâflarına taallûk etmektedir ki toprak hukuku bakımından çok dikkate değer. Aşağıya örnek olarak koyduğumuz birinci vesika vakıfların idaresine taallûk etmektedir. İkincisi ise bilhassa maarif tarihimiz bakımından çok önemli bir vesikadır:

⁹ Birinci muhasara 1105 zilhiccesinin 1 inde (24 temmuz 1694), ikinci muhasara 1106 saferinin 27 sinde (17 ilkteşrin 1694) (Bak. Raşit Tarihi, II. 261, 267 ve Silâhdar Tarihi, II. 779).

¹⁰ Şubat 1695,

I

“Seyyid Mansûr’un ref’i arzıdır,

Der-i devlet-mekîne arz-ı dâi-i kemîne budur ki medîne-i Sarayda hayrâtı vaki’ merhum ve mağfurunleh Gazî Ali bey vakfına yevmi on dört akça vazife ile kâtib olan Esseyid Mansûr tekâsülünden maada bilâ sebep vakf-ı mezkûr a’mâli icârâtından tama’-ı hâmi sebeble ziyade akça alup vakfa küllî ihanet ve gadr ve müste’cirin-i vakfa cevri ü eziyyet eylediğini bi-garaz müsliminden cemm-i gafir ve cem’-i kesir mahfel-i kazâyâ gelip teşekkî ve ihbar etmeleriyle sıyaneten lil-vakf merkûm esseyid Mansûr ref’ ve yerine işbu rafi’-i rık’a-i zarâat Mustafa halife daifleri her vechile hizmet-i kitâbet-i mezbûreye lâyük ve mahall ü mustahik olduğundan maada evlâd-ı utekâden olup meşrutası olmağıla cihet-i mezbûre vazife-i yevmiyesile merkûm daiflerine tevcih olunup yedine berât-ı şerif-i âlişan sadaka ve ihsan buyrulmak ricasına paye-i serir-i âlâyâ arz olundu; bakî emr ü ferman der-i adlıdır. — Hurrîre fi 10 Ramazan sene 1110¹¹

El-abd ed-dâi lid-Devlet ül-Aliyye
Ahmed el-kadî bi-medîne-i Saray,,
(Defter, 21 b, V. 2)

II

“Bosna eyaletinde nehr-i Sava yalısında Gradişka-i atik (غرادشقه عتيق) kalesinin iç hisarında merhum ve mağfurunleh Sultan Süleyman han tabe serah (طاب تراد) hazretlerinin bu def’a ta’miri ferman buyrulup tekmi olunan cami’-i şeriften (şerifinden) gayrı cami’ olmayup bu def’a vaki’ olan sulh u salâh sebebiyle Devlet-i Aliyye hududu dahilinde kalmış ve mahall-i mezbûrda ziyade lüzûm olup ekseri ahalisi cem’ ve mavtın-ı kadîmelerine gelüp ve fi ma-ba’d gelmek üzere dahi olduklarından gayrı iç kalesinin haricinde ve dış hisarın hendeki dahilinde olan varoşunda mecma’-ı nâs ve kesret-i cemaat olur mahalline inayetlû veliy-yün-niam efendimiz hazretlerinin hayrâtları olmak üzere bina ve ihya buyrulan cami’-i şerif ile sıbyan için bir mektep dahi ikmal ve tekmi olmağın murtazıka ve hademe vesair iktiza eden senevî masarifinin müfredat defteridir. — Tah-riren fi evâhir-i şehri Rebiyülevvel liseneti erba’a aşere ve mie ve elf¹².

Müfti zade Ahmed
imam ve hatip
fi yevm
15 imamet
8 Hitabet
23

İshak Efendi zade eş-şeyh
Mehmed, vaiz
fi yevm
15

Mennal zade Ahmed
müezzin-i evvel
fi yevm
10

¹¹ 11 mart 1699..

¹² Ağustos 1702..

264

Osman Çelebi, müezzin-i sanî fî yevm <u>10</u>	salâ-hân yevm <u>8</u>	temcid-han fî yevm <u>8</u>	muarrif yevm <u>6</u>
Ecza'-hanân, 30 nefer Y. 3 yevm <u>90</u> 08 nokta zen (نقطه زن) <u>98</u>	Kayyım ve ferraş, 1 nefer yevm <u>8</u>	Baha-i kanâdil ve revgan-ı zeyt ve şem'-i asel ve şem'-i revgan yevm <u>30</u>	
Mükid-i kandil 1 nefer yevm <u>8</u>	Hâce-i mektep yevm <u>12</u>	Halife-i mektep yevm <u>10</u>	
Mektep sobası için Baha-i kömür ve sair levâzım yevm <u>20</u>	Ta'mir-i cami'-i şerif ve mektep yevm <u>34</u>	Mütevelli yevm <u>30</u>	Kâtîp yevm <u>15</u>

Vezaif-i huddâm-i cami' ve mektep ve masârif-i saire

yevm
Yekûn 345 behesab-ı çürük (چورك)
behesab-ı gurûş-ı esedî 12

Der-i devlet-medâra arz-ı bende-i bi-mıkdâr budurki işbu sulhu salâh sebebiyle Bosna sancağında nehr-i Sava kenârında Devlet-i Âliyye hududu dahilinde kalan Giradıška-i atik kalesi varoşunda Devletlû İna-yetli veliy-yün-niam efendimizin müceddeden bina ve ihva buyurduk-ları cami'-i şerif ile mektebinin murtazıkası ve huddâmı vazifeleri ve rûzmerre ve senevi iktiza eden sair masârif-i lâzımleri müfredatıyla ba-lâda defter olunduğu üzere senede beşyüz otuz bir guruş(?) olmağın meb-lağ-ı mezbur tahdîd-i hududda müceddeden Devlet-i Aliyye hududunda kalup işbu bin yüz on dört senesi ramazanında iki sene muafiyetleri tamam olup cizyeleri tahsil olunacak ehl-i zimmetin rûûs cizyeleri mâlından evkâf-ı mezbûre mütevellisi olanlara beher sene cizyedarı yedinden sene-be-sene teslim olunmak üzere hattı hümayun-ı şevket makrûn ile tayin ve mahalline kayıd ve cihât-ı mezbûrenin başka baş-ka berevât-ı cedideleri ihsan buyrulmak babında emr ü ferman Devletlû ve saadetlû Sultanım hazretlerininindir.

Bende Halil
Muhafız-ı Bosna,,
(Defter, 29 a, v. 1)

IV — Umumiyetle tevcihlere, memuriyet veya maaş dileklerine, merkezden gönderilen memurların hizmetlerini nasıl gördüklerine dair

kadılar tarafından yazılan arzlarla paşalar tarafından yazılıp suretleri deftere geçirilen tahriratları ayrı bir kategori sayabiliriz.

Aşağıya bu çeşit vesikalardan da dikkate değer bir tanesini alıyoruz;

“Kilis valisi Kirli (كرلى) İsmail Paşa¹³ der-i devlete ferman-ı âlî ile rû-be-râh oldukta iltimas ve ricasıyla ahvali arz olunmuştur;

Der-i devlet-mekîne ma'rûz-ı dâî kemîne budur ki işbu bâis-i rik'-a-i zarâat bundan akdem taraf-ı Devlet-i Aliyyeden ber vech-i arpalık Kilis sancağıyla Bosna muhafazasına tayin buyrulan Devletlû Saadetlû İsmail Paşa hazretleri bu taraflarda memur olduğu hidemât-ı muhafazada teşmîr-i dâmen-i himmet ve bezl ü sarf-ı dest-meye-i kudret ve miknet eylediğinden maada mürûr ve ubûrda Paşa-i müşarünileyh hazretleriyle etba' ve eşya'ından vechen min-el-vücuah ahali fukarasına dest-i tetavül ve taaddileri dahî olmayıp muhafazada oldukları semtin fukarası dahi evzai pesendîdelerinden razî ve şâkir olduklarını varidîn ve sadır (în) ve sıkât ihbar etmeleriyle ve bilcümle hakikat-i hal minval-i meşrûh üzere olup Paşa-i müşarünileyh hazretleri rûz-i kâsıma değin hizmet-i lâzîme-i muhafazada mevcut ve kâim ve halâ ber mucib-i ferman-ı âlî Devlet-i aliyye tarafına rû-be-râh olmağın ol ki vaki'ül-haldir; alâ vukûihi paye-i serîr-i ma'delet-masîre arz u i'lâm olundu. Bakî ferman ve lûtf u ihsan dergâh-ı ma'delet-unvanındır. —Hurrîre fil-yevm el-hâmis vel-işrîne min rebiyül-ülâ sene 1107¹⁴.

El-abd ed-dâî lid-Devlet ül-Aliyye
Esîrî Mustafa Elkadî bi-medîne-i Saray,,
(Defter, 15 b, V. 1)

Yukardaki misaller, pek üstünkörü olmakla beraber, yine bu sicil defterinin İmparatorluk tarihi için her bakımdan ne kadar büyük bir değer taşıdığını ortaya koymuştur, sanırız. Bu defter içindeki vesikalarda, bu tarihin birçok temelli meselelerini yakalamak ve açık bir şekilde meydana çıkarmak kabildir. Öte taraftan unutmıyalım ki bu defter tek misal de değildir; Osmanlı İmparatorluğuna girmiş ülkelerde, bugün bu gibi vesikalar dağınık, bellisiz ve karmakarışık olmakla beraber, hemen her tarafta pek büyük bir yığın teşkil etmektedir. Kaynakları pek bol, fakat el değmemiş bir halde bulunan Osmanlı tarihi üzerindeki tetkiklerin müsbet ve verimli bir devreye girmesi, şüphesiz herşeyden önce bu vesika hazinelerinin metodik bir şekilde toplanıp sınıflanması ve tanıtılması sayesinde gerçekleşecektir.

¹³ Kirli lakabile anılan İsmail Paşa maliyeden yetişmiştir. 1693 yılı başlarında ikinci defa olarak defterdar tayin edilmişti. Ertesi sene buradan azlolunarak Kilis mutasarrıflığıyla Bosnaya gönderildi ve Süleyman Paşa maiyetinde Gabela muhasarasında bulundu. Kendisi 1699 da Aydın muhasası iken ölmüştür (Raşid, c. II, s. 259 ve müt. ve Sicili Osmanî).

¹⁴ 4 Sontışrin 1695